

כי אני הכבדתי את לבו

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲהוּ כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׂתִי אֶתְתִּי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ: (שמות י א.)¹

וַיִּחַזַּק לֵב פְּרַעֲהוּ וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּאֶשֶׁר דָּבַר ה' בְּיַד מֹשֶׁה: (שמות ט לה.)²

תרגום אונקלוס שמות פרק י פסוק כ

ותקיף ה' ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל.³

תרגום יונתן שמות פרק י פסוק כ

ותקיף יי ית יצרא דליבא דפרעה ולא פטר ית בני ישראל.⁴

שמות רבה בפרשה יג סימן ג

"כי אני הכבדתי את לבו" - א"ר יוחנן: מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, שנאמר: "כי אני הכבדתי את לבו!"⁵ א"ל ר"ש בן לקיש: ייסתם פיהם של מינים, אלא: "אם ללצים הוא יליץ" (משלי ג לד) - שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית, ואם אינו חוזר בו, הוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. אף כך פרעה הרשע, כיון ששיגר הקב"ה חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב"ה: אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך, הוי: "כי אני הכבדתי את לבו".⁶

גמרא שבת דף קד עמוד א

... דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב: "אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן" (משלי ג)? בא ליטמא - פותחין לו, בא ליטהר - מסייעים אותו.⁷

¹ בפסוקים רבים אחרים משמע שפרעה הוא שמכביד את לבו. ראה שמות ח יא, ח כח, שמות ט ז ועוד. אבל כאן, בפתיחת פרשת בא ולפני מכת הארבה, ה' הוא שמכביד את לבו של פרעה ואף המטרה מודגשת ומוסברת: "למען שתי אתתי אלה בקרב".

² כך הוא בסיום פרשת וארא, לאחר מכת הברד בה קורא פרעה למשה ולאחר משה ואומר: "חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים". מתוודה ומיד מתחרט ומחזק את לבו. כך גם בפסוקים רבים נוספים: שמות ז יג לאחר מופת התנין/נחש, שמות ז כב לאחר מכת הדם, שמות ח טו לאחר מכת הכינים ועוד. והיכן דבר ה' כך ביד משה? בתחילת השליחות, שמות ד כא: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִכְתֹּךָ לְשׁוּב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל הַמִּפְתָּיִם אֲשֶׁר שְׂמַתִּי בְיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לְפָנַי פְּרַעֲהוּ וְאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לְבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם". אלא שכאן לא פרעה הוא שמחזק את ליבו, אלא הקב"ה מחזק את ליבו. וכן הוא בשמות ט יב לאחר מכת השחין, שמות י כ לאחר מכת הארבה, י כז לאחר מכת חושך ועוד. להן נראה את מדרש תנחומא שעושה סדר בין כל המקומות בהם פרעה מכביד או מחזק את לבו, יעומת כל המקומות בהם הקב"ה מחזק או מכביד את לבו. עכ"פ, אלה האחרונים הם נושא הדף שלנו.

³ זה הפסוק לאחר מכת הארבה. לפני המכה: "כי אני הכבדתי את לבו" ולאחר המכה: "ויחזק ה' את לב פרעה". אונקלוס ותרגום יונתן (תרגום ירושלמי) מתרגמים בכל מקום "ויחזק" - תקף, "ויכבד" - יקר, היינו התנשא.

⁴ תרגום יונתן מוסיף בכל מקום "את יצר לב פרעה". ההכבדה, החוזק, התקיפות והיקרות היו של יצר הלב, לא של הלב סתם, כי אם של יצר הלב - היצר. "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" אומרת התורה. מסתבר שלעיתים צריך לחזק גם את היצר הרע.

⁵ הביטוי: לתת פתחון פה למינים, מוזכר במקומות רבים בספרות המדרש ובע"ה נזכה לדון פה פעם בהרחבה (ומן הסתם כבר קדמונו חכמים והידוע על כך, אנא יודיענו). מהמעט שבדקנו מצאנו שבכל המקומות האחרים הוא מופיע בצורה שלילית: "שלא ליתן פתחון פה למינים", "מה אתה נותן פתחון פה למינים", "בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינים אתה מוצא תשובה בציוד" ועוד. רק כאן, מופיע הביטוי בלשון של קביעה עובדתית: מכאן פתחון פה למינים. ר' יוחנן מסכים שיש כאן בעיה ואינו מציע פתרון או מאתגר את תלמידיו כפי שמצאנו במקומות אחרים. אך ריש לקיש בר הפלוגתא וחרבותא של ר' יוחנן קופץ ומחזיר לו תשובה חדה: ייסתם פיהם של מינים. בלב מסוים ניטל כח הבחירה מהרשע. האם השתכנע ר' יוחנן?

⁶ מדרש זה הוא בנין בית אב לכל השיטות שאומרות שפרעה כל כך הרשיע עד שניטלה ממנו היכולת לעשות תשובה. הכיצד? וכי לא מקובל בידינו ששערי תשובה לעולם אינם ננעלים? ראה מדרש איכה רבה פרשה ג אות ס: "ר' חלבו שאל את ר' שמואל בר נחמן, אמר לו: מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה. מהו דין דכתיב: סכותה בענן לך מעבור תפילה? אמר לו: נמשלה תפילה כמקוה ונמשלה תשובה כים. מה מקוה זו פעמים פתוחה פעמים נעולה, כך שערי תפילה פעמים נעולים פעמים פתוחין. אבל הים הזה לעולם פתוח - כך שערי תשובה לעולם פתוחין". אולי התשובה היא שהתשובה אכן נמנעת ממי שהפך אותה לדבר נלעג. ראה שמות רבה (שנאן) פרשה י: "וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו (שמות ח'). כן דרך הרשעים: כשהם בצרה הם צועקים ובעת הרוחה הם חוזרים לקלוקלם". ובדומה למשנה ביומא ח ט: "האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה". זאת ועוד, תשובה היא לפני משורת הדין, היא אפילו מעין "שוחד" שהקב"ה לוקח כביכול וקשה להבינה (ראה דברינו [זדונות](#) [שנגות וחכיות](#) ביום הכיפורים). אי לכך, אין תימה שבמקרים קיצוניים, היא אכן נמנעת מהאדם. ושמא כל זה רק לפרעה ולא להלכה ולא לגבינו? מלשון המדרש לא משמע כך. נראה נושא זה גם בהמשך.

⁷ יש שמבקשים (פסיקתא זוטרותא, מדרש שכל טוב ועוד) לקשר את הרעיון של מניעת התשובה, במקרים קיצוניים, עם דברים אלה של ריש לקיש, היינו להקיש מריש לקיש (של מסכת שבת) על ריש לקיש (של שמות רבה). מה שתרגם להיקש זה, הוא אולי גם

שמות רבה פרשה יא סימן ו

"ויחזק ה' את לב פרעה" (שמות ט יב)⁸ - כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מחמש מכות ראשונות, מכאן ואילך אמר הקב"ה: אפילו אם ירצה לשוב, אני מחזק לבו כדי שאפרע כל הדין ממנו. "כאשר דבר ה' אל משה", שכן כתיב: "ואני אקשה את לב פרעה" (שמות ז ג).⁹

מדרש תנחומא פרשת וארא סימן ג

"ויחזק לב פרעה"¹⁰ - בחמש מכות הראשונות אין כתיב בהן אלא: "ויחזק לב פרעה". כיון שבאו חמש מכות ולא שלח, אמר הקב"ה: מכאן ואילך אם רצה לשלוח איני מקבל, שכך כתיב בחמש מכות האחרונות: "ויחזק ה' את לב פרעה". והיה משה גוזר והקב"ה מקיים, שנאמר: "ותגזר אומר ויקם לך" (איוב כב).¹¹

רש"י שמות ז כב

"ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ... מעשה שדים, בלהטיהם מעשה כשפים. ויחזק לב פרעה - לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן, תבן אתם מכניסין לעפריים, עיר שכולה תבן, אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים.¹²

רמב"ם הלכות תשובה פרק ו

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת. שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה. הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו: "השמן לב העם הזה וגו' ", וכן הוא אומר: "ויהיו מלעיביים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא" (דברי הימים לו טז).¹³ כלומר, חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא. לפיכך כתוב בתורה:

הביטוי שריש לקיש משתמש פה, בשמות רבה: "הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך". אבל ההבדל הוא ברור וחריף ונראה שאין להקיש. שם רק פותחים פתח לטומאה ופה נועלים מעשיית תשובה. במסכת שבת, כל מה שאומר ריש לקיש הוא שמי שבא להיטמא ולעשות חטא - אין מעכבין בידו. דבריו באים להסביר איך זה שהקב"ה אינו מונע את העבירה. שים לב גם להבדל בין הבא להיטהר שמסייעים בידו ועוזרים לו ובין מי שבא להיטמא שרק "פותחים לו" - לא נועלים. אך כאן בעניינינו, בשמות רבה, נועלים את שערי התשובה ומוסיפים טומאה על טומאתו. זאת ועוד, במסכת שבת הוא מדגיש את הבחירה החופשית. "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" והרשות בידי מי שרוצה לחטוא - לחטוא. ואילו כאן, בשמות רבה, ניטל מהאדם חופש הבחירה.

⁸ זה הפסוק הראשון בו כתוב שה' מחזק את לב פרעה, בסוף מכת שחין היא המכה השישית, הראשונה בקבוצת חמש המכות השנייה. מדרש זה מצטרף לשמות רבה לעיל, לרעיון של מניעת התשובה במקרים חמורים. מה גם שבכל חמש המכות הראשונות הייתה לפרעה הזדמנות לחזור בו. אך דא עקא, שהמדרש עצמו מעורר את השאלה המתבקשת שהרי הקב"ה מתאר כל זאת מראש עוד ב"כתב השליחות" למשה בפרשת שמות בהתגלות בסנה! הרבה לפני שמושה עומד לפני פרעה, ודאי לפני חמש המכות הראשונות שבגינן נענש פרעה! אם כך, הכל היה מתוכנן וקבוע מראש. בעל כורחנו נזדקק לתשובה הידועה שהכל צפוי והרשות נתונה (ראה רמב"ן בסוף דברינו) וזה שהקב"ה מספר למשה שכך יקרה, אינו מחויב המציאות ועדיין פרעה יכול היה לבחור אחרת.

⁹ נראה שהפסוק המצוטט כאן הוא שמות ז יג: "ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהים כאשר דבר ה' ", שהוא תחילת מעשה הניסים עם המטה והתנין, לאחר פרשת: "כי ידבר אליכם פרעה לאמר", שהוא דורש שם. בפרשה זו הקב"ה מבשר למשה ואהרן שהיציאה ממצרים לא תהיה בקלות אלא באותות ומופתים ו"בשפטים גדולים". שם הוא גם אומר: "ואני אקשה את לב פרעה" (שם ז ג) וכנגד זה עורך המדרש את דבריו.

¹¹ במקום שקיצר שמות רבה (הסמוך לעיל), האריך והשלים מדרש תנחומא, אשר מדגיש את ההבדל שמצוי בפשט הפסוקים, בין חמש המכות הראשונות, בהן פרעה הוא שחזק (או הכביד) את לבו מעצמו, ובין חמש המכות האחרונות בהן ה' הוא שמחזק או מכביד את לבו של פרעה (יש בעיה בסיום מכת הברד, שמות ט לד-לה שם משמע שלמרות הנזק העצום שגרמה, פרעה הוא שמכביד את לבו מעצמו, ראה שם וצ"ע). יש לשים לב לסיום של המדרש שממשה היה גוזר והקב"ה מקיים, על בסיס הפסוק באיוב: "ותגזר אומר ויקם לך", שבדומה לפסוק בשמואל ב כג ג: " ... צדיק מושל? ראת אלהים", נדרש הרבה בחז"ל על כוחו של הצדיק לכפות כביכול את רצונו על הקב"ה. מה בדיוק גזר כאן משה? את המכות (לא כך בפשטי הפסוקים) או את הכבדת לב פרעה. משה הוא שגזר על הקב"ה שלא יתיר את פרעה ולא יאפשר לו להתרכך. אם אכן כך, אזי כל עניין הכבדת לב פרעה מקבל פנים חדשות ואנושיות לגמרי. משה, כנציג בני ישראל ששועבדו קשות במצרים, הוא שגורם, בעקיפין, לכך שגשלה מפרעה וממצרים אפשרות התשובה. יש כאן יצר שילום ונקמה אנושיים פשוטים והקב"ה רק משלים ומסכים. לא הוא שיוזם זאת.

¹² דברי רש"י אלה הם בעקבות מדרשים רבים על "תבן אתה מכניס לעפריים, כשפים אתה מביא למצרים" (ראה למשל תנחומא וארא יב). שתי המכות הראשונות וכן מעשה המטה והתנין אינם נחשבים לעניין הכבדת הלב וחזיוקו. ממעשים כאלה לא היה צריך פרעה להשתכנע. רק ממכת כינים ואילך שעליה אמרו לו החרטומים "אצבע אלהים היא" (ראה דברינו בנושא זה וכן [תנו לכם מופת](#) בפרשת וארא) צריך היה פרעה להתחיל להאמין בכח עליון וגבוה יותר. אין איפוא חמש מכות בהם הכבדת לבו של פרעה יכולה להיחשב כדבר שעליו ראוי לשלול ממנו את חופש הבחירה. ראה עוד פרקי דרבי אליעזר פרק מז שמציין את מכת השחין כנקודת המפנה ביחס של פרעה והחרטומים: "השליך אהרן את מטהו ונעשה נחש שרף, וגם השליכו את מטיהם ונעשו נחשים ... הכניס ידו לחיקו והוציאה מצורעת, הכניס ידו לחיקו והוציאו מצורעות ... וכל מכה ומכה שהביא הקב"ה במצרים הם היו מוסיפים מכה על מכה, עד שהביא הקב"ה עליהם את השחין ולא יכלו לעמוד ולעשות כן, שנאמר: ולא יכלו החרטומים". מקורות אלה מחלישים את ההסברים של שמות רבה ותנחומא לעיל ואולי גם את ההסברים הקודמים.

¹³ רד"ק, בפירושו לישעיהו ו ב וכן שמואל א ב כה מצטט רמב"ם זה ומביא שלושה מקרים נוספים. את יושבי הארץ בזמן כיבוש יהושע, יהושע כא כ: "כי מאת ה' הייתה לחזק את לבם"; את בני עלי, בשמואל א פרק ב פסוק כה: "ולא ישמעו לקול אביהם כי

"ואני אחזק את לב פרעה", לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו, שנאמר: "הבה נתחכמה לו", נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו. לפיכך חזק הקב"ה את לבו.¹⁴ ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה? וכבר אמר לו הקב"ה אין אתה משלח, שנאמר: "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים", "ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כבודי וכו'!" כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו.¹⁵

רמב"ן שמות פרק ז פסוק ג¹⁶

והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל: אם השם הקשה את לבו מה פשעו? ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה, כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון.¹⁷ והטעם השני, כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק: "ויחזק לב פרעה" (להלן פסוק יג, כב, ח טו), "ויכבד פרעה את לבו" (להלן ח כח, ט ז). הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות, לא לעשות רצון בוראו. ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבו למען ספר שמו, כענין שכתוב: "והתגדלתי והתקדשתי ונדעתי לעיני גוים רבים וגו'" (יחזקאל לח כג):

ואשר אמר קודם המכות: "ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם" (שמות ד כא), יודיע למשה העתיד לעשות בו במכות האחרונות, כענין שאמר: "ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך" (לעיל ג יט). וזה טעם: "ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי", כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים. כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת היס נאמר: "ויחזק ה' " (להלן יד ח), "כי לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו" (משלי כא א).¹⁸

חפץ ה' המיתם" וכן בני ישראל בזמן אליהו בהר הכרמל, מלכים א יח לז: "ואתה הסיבות לבם אחרנית". ראה דברינו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא.

¹⁴ למרות שהרמב"ם אינו מזכיר כאן את המדרש, ברור שהוא הולך בדרך שסלל שמות רבה (ומדרשים אחרים) ומפתח מאד את המוטיב שעל חטאים מסוימים, שבמקור ברור שנעשו "ברצונו ומדעתו", יכול האדם לקבל עונש של מניעת התשובה. בכך, ממשיך הרמב"ם את הטיעון שהחל בו בפרק ד שיש דברים שמעכבים או נועלים את התשובה. זאת, משום שהתשובה עצמה היא דבר מופלא ולפנים משורת הדין, אפילו מעין "שוחד" שהקב"ה מסכים לקבל, ראה דברינו [שתי פנים לתשובה](#) בפרשת שובה – ולפיכך לא תמיד מתקבלת. הים תמיד פתוח אבל יש פעמים שהוא סוער למדי. שים אגב לב שכל הדין הזה הוא בהלכות תשובה, לא במורה נבוכים או באחת מאגרות הרמב"ם. לא בפרשנות המקרא עוסק כאן הרמב"ם אלא בספר הלכות המיועד לבית ישראל ולא לאומות העולם. המקרה של פרעה מובא 'להלכה' לאחר שני מקרים בהם עם ישראל נענש בשלילת אפשרות התשובה!

¹⁵ הרמב"ם לא שואל מהפסוק שבתחילת פרשתנו: "כי אני הכבדתי את לבו" או מהפסוק בתחילת השליחות בשמות ד כא: "וְאֲנִי אֲחֻזֵק אֶת לְבֹבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם", אלא מהתהליך עצמו, מהשיח שבין מכה ומכה ומהמשא ומתן בין משה ופרעה שהיה בעצם מיותר. אם האדם נענש עד שאין בכוחו לעשות תשובה אשר נשללה ממנו, למה כל הדיבורים האלה? ותשובתו של הרמב"ם שזה עצמו מה שהתורה מלמדת אותנו. שידע כל העולם שפרעה הגיע למצב כזה שבו אין בכוחו לעשות תשובה והקריאות אליו שישלח את ישראל נופלות ערלות על אזני מי שנמנעה ממנו התשובה בשל מעשיו הראשונים. שוב יש לשים לב שדברי הרמב"ם אלה הם בהלכות תשובה ונכתבו עבורנו! המקרה של פרעה נכנס להלכה כאפשרות דה-יורה אם לא דה-פקטו, כאחד מהמצבים בו יכול כל אדם אשר חו"ח ירבה לחטוא למצוא את עצמו. כולל גם הקטע האחרון של קריאה לשוב שאיננה אמיתית וכנה ורק "להודיע לבאי העולם" שהיא בעצם התעללות? או שמא בקטע אחרון זה אכן גלש הרמב"ם מההלכה אל המדרש ופרשנות המקרא? כך או כך, למטיבי הלכת, הנה הקטע המקביל של הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ח (אותו למדנו לבגרות): "אבל אומר: וחזקתי את לב פרעה, ואחר כן ענשו והמיתו - הנה יש בו מקום דיבור, ויושג ממנו עיקר גדול. והתבונן בדברי בזה הענין, ושים לבך אליהם, וערוך אותם אל דברי כל מי שדיבר בו, ובחר לך היותר טוב. והוא, שפרעה וסיעתו, אילו לא היה להם חטא זולת אשר לא שלחו את ישראל - היה הענין קשה בלי ספק, כי הוא כבר מנעם מלשלח, כמו שאמר: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, ואחר כן דרש ממנו לשלחם, והוא מוכרח שלא ישלח, ואחר כן ענשו כאשר לא שילחם, והמיתו והמית סיעתו - היה זה עוול, וסותר לכל מה שהקדמנו. הרי שאין הענין כן, אלא שפרעה וסיעתו מרו בבחירתם, מבלי כפייה ומבלי הכרח, ועשקו הגרים אשר היו ביניהם, ועשו להם עוול גמור, כמו שאמר וביאר: ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל וכו' הבה נתחכמה לו. וזה המעשה היה מהם בבחירתם וברוע עצתם, ולא היה להם בזה הכרח. והיה עונש ה' להם על כך - למונעם מן התשובה, עד שיחול בהם מן העונש מה שחייב צדקו שהוא עונשם. ומניעתם מן התשובה היא שלא ישלחו". ראה דבריו במלואם שם. האם כאן מדבר הרמב"ם כפוסק להלכה, כדרשן המעורר את קהל שומעיו לתשובה, או כפרשן המקרא?

¹⁶ הפסוק: "וְאֲנִי אֲקָשָׁה אֶת לֵב פְּרָעָה וְהִרְבִּיתִי אֶת אֲתֵי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", שנאמר למשה ביציאתו ממדין למצרים.

¹⁷ עד כאן, כשיטות שכבר איננו לעיל, משמות רבה ועד הרמב"ם בהלכות תשובה ובשמונה פרקים.

¹⁸ רמב"ן מזכיר לנו את הפסוקים שנאמרו למשה עוד בסנה מהם ניתן להבין שהקב"ה יכביד את לב פרעה. כבר שם מתחילה לכאורה הבעיה. אבל פסוקים אלה, גם הפסוק בתחילת פרשת וארא עליו ממוקם פירוש רמב"ן (ראה הערה 9), כולם אינם אלא ידיעת ה' והודעתו למשה שכך עתיד להיות ושהיציאה ממצרים לא תהיה במהלך מהיר וחד. כל כך למה? "למען רבות מופתי" (נושא שיש לדון בו בנפרד, מעט ממנו מובא בדברינו [תנו לכם מופת](#) בפרשת וארא וכן [למה מופתים וניסים – מחלוקת הענקים](#) בפרשה זו): נחיא הפסוק: "ואני ידעתי", אבל גם "ואני אחזק את לבו", וגם: "ואני אקשה את לב פרעה", אינם אלא ידיעת הקב"ה, והודעתו למשה שכך צפוי לקרות, אבל אינן הכבדת לב פרעה בפועל ע"י הקב"ה. וכבר טבע הראב"ד בהשגותיו על הלכות תשובה לרמב"ם פרק ה הלכה ה את מטבע הלשון: "אין ידיעתו גזירה". ומה נעשה בכל זאת עם כל הפסוקים ממכת השחין ואילך בהם נאמר במפורש

רשב"ם שמות פרק י פסוק א

כי אני הכבדתי וגוי' - בכל מכות לא מצינו שהודיע הקב"ה למשה שחיוק את לבו.¹⁹ אך בזאת, שהודה פרעה שהוא הצדיק ואמר: ואני ועמי הרשעים, ובזאת כתוב: "ויוסף לחטוא". לכך הוזקק לומר: "כי אני הכבדתי וגוי' ואת לב עבדיו", שכך כתיב למעלה: "ויכבד לבו".²⁰

שמות רבה פרשה יג סימן ד

"ויפן ויצא מעם פרעה", מהו כן? שראה אותם שהיו פונים זה בזה והיו מאמינים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה.²¹

שמות רבה פרשה כא סימן יא

"וחזקתי את לב פרעה" - אמר ר' שמעון בן לקיש: משל לשני אתליטים, אחד חלש ואחד גיבור. ניצח הגיבור לחלש ונטל עטרה בראשו. מי גרם לגבור ליטול העטרה? לא החלש! כן, מי גרם להקב"ה ליטול שבו וכבוד? לא פרעה שניערו? שנאמר: "ונער פרעה וחילו בים סוף" (תהלים קלו). לפיכך, "ואכבדה בפרעה".²²

שמואל א פרק ו פסוק ו

וְלָמָּה תִּכְבְּדוּ אֶת לַבְבְּכֶם פְּאֶשֶׁר פְּבְדוּ מִצְרַיִם וּפְרָעָה אֶת לִבָּם הֲלוֹא פְּאֶשֶׁר הִתְעַלְל בָּהֶם וַיִּשְׁלְחוּם וַיִּלְכּוּ.²³

שבת שלום
מחלקי המים

שהקב"ה הכביד את לב פרעה? נחזור לתשובתו בקטע הקודם שמזכירה מאד את תשובת המדרשים והרמב"ם. ואחרי הכל מוסיף רמב"ן את הפסוק ממשלי: "לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו" שלכאורה מקלקל את השורה ופותר את כל הנושא מחדש. אולי זו "רבות מופתית", להראות שהקב"ה שולט על שליטי העולם. וצריך עיון.

¹⁹ של פרעה.
²⁰ פירוש רשב"ם לא שייך ישירות לנושא שלנו, אך ראינו להביאו כי הוא שופך אור שונה על הפסוק "כי אני הכבדתי את לבו" - פסוק שעליו דנים כולם לעיל. רשב"ם נזקק לשאלה מדוע דווקא כאן מודיע הקב"ה למשה שהוא זה שמכביד את לבו של פרעה ואולי מעכב בכך את היציאה ממצרים. אמירה זו של הקב"ה למשה (שבעצם כבר ידע הכל ממעמד הסנה, ראה רמב"ן לעיל) באה בהקשר הספציפי של מכת ברד שכבר הערנו שבחלוקה של חמש וחמש מכות של מדרש שמות רבה ותנחומא לעיל, היא חריגה. במכת הברד פרעה לכאורה ננעך ומודה: "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" ומבטיח לשלח את העם: "ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד", ובעל זאת אחרי כן: "וירא פרעה כי חדל הברד ... ויוסף לחטוא ויכבד לבו הוא ועבדיו". בא הקב"ה בתחילת פרשתנו, בתחילת פרק י, ומסביר למשה שלא יתפלא על הכבדת לב פרעה אחרי המכה הקשה ואחרי הוידוי שלו, על כוחו לעמוד בכל כך הרבה מכות, אין זה אלא משום שהקב"ה הכביד את ליבו. בכך, מצטרפת מכת ברד לקבוצת חמש המכות של מדרשי שמות רבה ותנחומא לעיל. באופן דומה מפרש חזקוני. הכל הסבר למשה מדוע היציאה ממצרים מתמהמהת ומה צורך בכל המכות האלה. ראה גם פירוש בכור שור על הפסוק, שאומר: "ואל יקשה בעיניך לומר: בחינם אני טורח ... כי אני הכבדתי את לבו, ואם הייתי רוצה, כבר שלח אותם, וכל זמן שארצה ישלח". עצם הכבדת לב פרעה אינה מטרידה פרשנים אלה, רק האופן שבו משה ובני ישראל מבינים את פשר כל התהליך הארוך.

²¹ כאן מדובר במכת ארבה, אך בהמשך המדרש שם, בסימן ו, מדובר על כל מכה ומכה: "למה היה הקב"ה נותן זמן למכות מחר ולא היה מביא עליהן מיד? כדי שיחזרו בהן ויעשו תשובה". הרי לנו אסכולה אחרת שאומרת בפירוש שלא ננעלו מפרעה ומעבדיו שערי תשובה והאפשרות לשנות ולהשתנות. לפי שיטות אלה נצטרך לומר שהכבדת הלב וחיוזוקו, אינם שלילה גמורה של כח הבחירה, רק הקשייה והערמת מכשולים. הקב"ה לא עשה לפרעה "חיים קלים", אבל בשום שלב לא מנע ממנו את כח הבחירה וההחלטה אם לשלח או לא לשלח את העם. מה גם שהתורה עצמה מעידה במספר מקומות שפרעה הוא ששילח את בני ישראל. ושוב הוא זה שמחליט לרדוף אחריהם לאחר שיצאו ולא שבו אחרי שלושת ימים.

²² מדרש זה מעביר אותנו לפרשת השבוע הבא, בשלח. ה"יכבד" הופך ל"אכבדה" מלשון כבוד. ראה התרגומים שהבאנו לעיל שמתרגמים "ויכבד" בכל פרשות וארא ובא מלשון יקר. הקב"ה מתכבד בכך שניצח את פרעה. חלש ככל שיהיה, הוא מלך הממלכה הגדולה מצרים, מי שאמר: "לא ידעתי את ה'". כעת הוא יודע שיש "גבורה מעל גבוהים", יש אתלט חזק ממנו. והאתלט החזק, מלך מלכי המלכים הקב"ה נוטל שבו וכבוד ועטרה בראשו בזכות זה שניצח את פרעה, את האתלט החלש. ושוב, הדרשן שלנו הוא ריש לקיש.

²³ אלה דברי סרני פלשתים אשר מחליטים להשיב את ארון ברית ה' לגבול ישראל לאחר שהארון התעלל בהם ובדגון אליהם. ראה שמואל א פרקים ה-ו. זה, כך נראה, האזכור היחיד של הכבדת לב פרעה מעבר לפרשיותינו, בנביאים ובתנ"ך כולו. לפחות עד סרני פלשתים הגיע המסר שהמדרשים, רמב"ם ורמב"ן מבקשים להעביר. עמים אחרים פשוט שמעו את הניסים והנפלאות, את קריעת ים סוף ושאר כל המופתים כפי שאנו אומרים בשירת הים וכפי שאומרת רחב למרגלים שהחביאה (יהושע פרק ב). אבל את המסר העדין והמורכב יותר של הכבדת הלב, מצאנו רק כאן.